

# Žene u plemićkim zbirkama istočne Hrvatske – od slikarica do mecena i kolekcionarki

JASMINKA NAJČER SABLJAK  
SILVIJA LUČEVNJAK

Izvorni znanstveni rad  
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU  
jasminka.najcer@gmail.com

ZAVIČAJNI MUZEJ NAŠICE  
silvija.lucevnjak@gmail.com  
<https://www.doi.org/10.17234/9789533791654.05>

*Likovne zbirke plemićkih obitelji istočne Hrvatske u novije su vrijeme predmet intenzivnih istraživanja, osobito u vezi s pitanjem provenijencije materijala u hrvatskim muzejskim ustanovama. U kontekstu odnosa umjetnost – žena, sagledavanje toga materijala donosi niz zanimljivih povijesno-umjetničkih fenomena i osobnosti. Najvažnije likovne zbirke toga tipa nastajale su početkom 18. stoljeća i razvijale su se sve do Drugoga svjetskog rata, kada su njihova djela bila većinom premještena u mnoge ustanove i muzejske zbirke diljem Hrvatske. U širokom dijapazonu umjetnika i umjetnina susrećemo imena žena koje su u promatranim zbirkama ostavile neizbrisiv trag. U plemićkim zbirkama nailazimo na mnoštvo portreta žena, najčešće članica plemićkih obitelji, a u radu će biti istaknuto nekoliko najreprezentativnijih primjera. Slijedi pregled žena koje su (su)kreirale likovne zbirke te kao mecene poticale razvoj likovne umjetnosti. Među njima se ističe Alvina grofica Pejačević, koja je sa suprugom kolekcionirala vrijednu umjetničku zbirku s mnogo umjetnina slikara i profesora bečke akademije Karla Rahla, koji je i nju potaknuo na likovno stvaranje. Istaknute su mecenatske i kolekcionarske sklonosti imale Ludvina grofica von und zu Eltz, Elizabeta (Lila) grofica Pejačević, Amalija (Ilma) grofica Mailáth te Julijana grofica Normann-Ehrenfels. Zapaženije likovne opuse ostvarile su Jolanda grofica Pejačević krajem 19. stoljeća i Greta barunica Turković u 20. stoljeću.*

*Ključne riječi:* plemstvo, istočna Hrvatska, žene, umjetnost

## UVOD

U kontekstu odnosa žena članica plemićkih obitelji s istoka današnje Hrvatske prema likovnoj umjetnosti ističe se niz zanimljivih povijesno-umjetničkih fenomena i osobnosti.\* Stoga će se u radu razmotriti aktivni i pasivni načini sudjelovanja žena u likovnosti, od uloge modela u portretnim prikazima preko aktivnog uključivanja u mecenatske i kolekcionarske aktivnosti do osobnih kreacija na području likovne umjetnosti. Te će se teme razmatrati na geografski i povijesno definiranom prostoru istočne Hrvatske, od trenutka kada se to područje početkom 18. stoljeća upravno i gospodarski ponovno pripojilo Habsburškoj Monarhiji, sve do Drugoga svjetskog rata, kada s povijesne scene nestaju plemićke obitelji. Istraživanje razvoja plemićkih

zbirki istočne Hrvatske već je dulje vrijeme u središtu zanimanja autorica ovoga teksta, no sada se prvi put sagledava iz perspektive odnosa žene i umjetnosti.

Hrvatska povijest umjetnosti tek je od putujuće izložbe Hrvatske slikarice plemkinje iz Zbirke dr. Josipa Kovačića (2002. – 2003.) osvijestila postojanje niza do tada gotovo nepoznatih i neistraženih opusa, čime je znatno obogaćena naša kulturna baština.<sup>1</sup> Tako se s tom temom upoznala široka javnost i ujedno senzibilizirala sredina za nova istraživanja. U eseju objavljenom u katalogu izložbe, Žarka Vujić umjesto zaključka ponudila je lepezu otvorenih pitanja, odnosno poziv za daljnja istraživanja i interpretiranja teme slikarica plemkinja.<sup>2</sup> Radovi slikarica plemkinja predstavljaju suženi odabir šire teme hrvatskih slikarica rođenih u 19. stoljeću, kojom se dr. Kovačić

bavio desetljećima.<sup>3</sup> Pretkraj njegova života, 2017. godine, organizirana je izložba u Muzeju grada Zagreba kojom se željelo predstaviti donatora, njegovu zbirku umjetnina te istaknuti potrebu za osnutkom muzeja hrvatskih slikarica rođenih u 19. stoljeću, no taj projekt, nažalost, nije ostvaren.<sup>4</sup>

Slikarice plemkinje dio su istraživanja širega konteksta odnosa žena i umjetnosti kojem se pridaje sve veća pozornost ne samo u teorijskim radovima nego i u izložbenim projektima. U potonjem treba istaknuti izložbu u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu, pod nazivom Zagreb, grad umjetnica, održanu 2020. godine. Bila je to prva izložba u samostalnoj Republici Hrvatskoj posvećena samo umjetnicama, s pregledom autorica koje su djelovale od kraja 19. do 21. stoljeća.<sup>5</sup>

Na svim spomenutim izložbama, odnosno u pratećim katalozima, zastupljene slikarice plemkinje većinom su vezane za prostor središnje i sjeverne Hrvatske, a istok se spominje samo sporadično u nekim od zastupljenih biografija. Iako se na području istočne Hrvatske ne može navesti istaknutija slikarica, nekoliko plemkinja vezano je za likovnost do te mjere da se njihove biografije trebaju istražiti i predstaviti u smislu doprinosa temi odnosa žene i likovne umjetnosti. U vezi s tim, ovaj rad treba shvatiti kao dopunu spoznaja o specifičnim ulogama plemkinja koje su u tom dijelu Hrvatske tijekom dugog 19. stoljeća i u kratkom razdoblju međuraća ostavile velik trag u nacionalnoj povijesti umjetnosti.

#### PORTRETI ŽENA U PLEMIČKIM ZBIRKAMA ISTOČNE HRVATSKE

Likovne zbirke plemićkih obitelji istočne Hrvatske već se dulje intenzivno istražuju, osobito u vezi s pitanjem provenijencije umjetnina u muzejskim ustanovama. U ostvarenim izložbenim projektima predstavljene su kolekcije obitelji Pejačević, valpovačkih veleposjednika Hillebrand von Prandau i Normann-Ehrenfels, a uskoro se očekuje i izložba o vukovarskoj obitelji Eltz. Objavljena je i knjiga o likovnoj zbirci iz lloka talijanske obitelji Odiscalchi te niz radova u časopisima i zbornicima o sudbini kulturne, posebice likovne, baštine ostalih slavonskih plemićkih obitelji, osobito nakon 2014. godine, kada su se autorice ovoga rada uključile u projekte Hrvatske zaklade za znanost.<sup>6</sup> Pregled reprezentativnih djela iz spomenutih plemićkih zbirki bio je predstavljen na izložbi u Galeriji Klovićevi dvori 2021. godine.<sup>7</sup>

Najvažnije privatne likovne zbirke istočne Hrvatske nastale su početkom 18. stoljeća u krugovima lokalnog plemstva i razvijale su se sve do Drugoga svjetskog rata, kada su većinom bile podijeljene u mnoge ustanove i muzejske zbirke diljem Hrvatske, a dio djela završio je u privatnim zbirkama njihovih nasljednika u inozemstvu. U širokom dijapazonu

umjetnika i umjetnina nailazimo na mnoštvo portreta žena, članica plemićkih obitelji.

S obzirom na to da se u počecima stvaranja tih zbirki portreti naručuju ponajprije kao dio (samo) reprezentacije, odnosno radi dokazivanja obiteljskoga društvenog statusa, likovi su predstavljeni u svečanim odorama i opremi, s bogatom štafažom, pa možemo pretpostaviti da su i portretirane žene barem djelomice odlučivale o elementima takvih prikaza, nastojeći pomno birati odjeću, frizuru, nakit i drugo. Bilo je uobičajeno naručivanje takozvanih dvojnih portreta supruga i supruge, pri čemu su portreti bračnoga para usklađeni veličinom, opremom, impostacijom lika te najčešće provideni slikanim obiteljskim grbom (posebno ženinim, posebno muževim), a ponekad i kraćim tekstom s osnovnim biografskim podacima o portretiranoj osobi. Najstariji likovi slavonskih plemkinja zastupljeni su na vrlo reprezentativnim portretima austrijskih umjetnika kasnoga baroka s početka druge polovice 18. stoljeća. Na primjer, to su portreti Ane Marije barunice Pejačević (ulje na platnu, oko 1760.) i Josipe barunice Pejačević (ulje na platnu, oko 1768.) iz Našičke zbirke obitelji Pejačević.<sup>8</sup> Pretpostavljamo da su bili izvedeni kao tzv. dvojni portreti, formatom i štafažom usklađeni s portretima supruga. U toj nam zbirci nisu sačuvani, no prisutni su u nekim drugim zbirkama, kao u slučaju portreta bračnoga para Ivana grofa Jankovića Daruvarskog i njegove supruge Alojzije, rođene grofice Festetić iz 1780. godine.<sup>9</sup> Druga polovica 18. stoljeća donosi nam nekoliko iznimno reprezentativnih ženskih portreta koji nisu nastali u sklopu narudžbi tzv. dvojnih portreta. U Našičkoj



Sl. 1.  
Johann Georg Weikert, *Marija Eleonora grofica Pejačević, rođ. grofica Erdödy*, 1789., Muzej likovnih umjetnosti.

zбирци obitelji Pejačević to je portret Marija Eleonora grofica Pejačević, rad uglednoga bečkog slikara Johanna Georga Weikerta (1745. – 1799.) iz 1789. godine<sup>10</sup> (sl. 1).

Isti je autor (ili autori iz njegova slikarskog kruga) za Našičku zbirku izveo još nekoliko djela, no nijedno se svojim dimenzijama (220 x 149 cm), raskošnom štafažom i opremom slike ne može mjeriti s ovim ostvarenjem, koje zauzima i važno mjesto u opusu toga slikara koji iste godine izvodi vrlo slično, veličinom gotovo identično, djelo Portret Elizabete grofice Waldstein-Wartenberg (1769. – 1813.), danas u fundusu Mađarskoga narodnog muzeja u Budimpešti.<sup>11</sup> S obzirom na brojnost djela toga slikara u zbirci te iznimnu reprezentativnost u prikazu lika, možemo pretpostaviti da je vjerojatno postojao osobni angažman grofice Pejačević u stvaranju tih djela, a posebice njezina portreta. U Valpovačkoj zbirci slične kvalitete ima portret Marije Viktorije barunice Hillebrand von Prandau, rođ. barunice Jabornigg von Gamsenegg, nastao oko 1775. godine.<sup>12</sup> Njegov autor Ephraim Hochhauser (1691. – 1771.) izveo je još nekoliko portreta za tu zbirku, no veličinom i reprezentativnošću to se djelo izdvaja od ostalih i nameće slične zaključke o osobnom afinitetu portretirane prema umjetnosti (ili barem umjetniku!), kao u slučaju Weikertovih ostvarenja u Našičkoj zbirci.

Početak 19. stoljeća donosi u zbirkama slavonskog plemstva niz ostvarenja koja ženu prikazuju u kontekstu njezine majčinske uloge, u prizorima s djecom. Od reprezentativnih platna, poput djela Friedricha Johanna Gottlieba Liedera (1780. – 1859.) na kojem prikazuje članove obitelji Pejačević u pejzažu blizu virovitičkog dvorca (1811.), do intimnijih scena, poput djela Katarina grofica Pejačević sa sinom i pokćerkom (oko 1806.), za sada neutvrđenog slikara.<sup>13</sup> U tom se razdoblju analizom likovnih djela može zaključiti da su pojedine plemkinje imale istančan ukus za modu i bile sklone portretiranju te da su vjerojatno poticale izradu svojih portreta jer su u zbirkama zastupljene s nekoliko djela. Takav je slučaj s portretima Ane Marije barunice Hillebrand von Prandau, rođ. grofice Pejačević (1776. – 1863.), iz Valpovačke zbirke, koja sadržava četiri portreta nastala tijekom njezina života, od reprezentativnih ulja na platnu do minijatura, te jednu kopiju minijature nastalu 1907. godine.<sup>14</sup>

Sredinom 19. stoljeća u slavonskim plemićkim zbirkama nastaje niz kvalitetnih ženskih portreta, među kojima su posebice važna djela prvoga udomaćenog slikara na ovim prostorima, Josipa Franje Mückea (o. 1819. – 1883.), koji prvo počinje raditi za vukovarsku obitelj Eltz, a onda i za druge plemićke obitelji. U njegovu opusu ističu se mnogi kvalitetni ženski portreti, među kojima izdvajamo portrete članica obitelji Eltz iz 1858. godine, zatim

jedan portret Ludvine grofice von und zu Eltz i dva portreta sestre njezina supruga, Sophie grofice von Schönborn-Wiesentheid, rođ. grofice Eltz (1814. – 1902.).<sup>15</sup> U Našičkoj zbirci sačuvan je njegov portret Gabrijele grofice Pejačević, rođ. barunice Döry (1830. – 1913.), iz 1857. godine.<sup>16</sup>

Vrhunsko ostvarenje na području portretistike u zbirkama slavonskog plemstva jest portret Alvine barunice Hillebrand von Prandau (1830. – 1882.), poslije udane grofice Pejačević, rad uglednoga austrijskoga bidermajerskog slikara Friedricha von Amerlinga (1803. – 1887.) iz 1852. godine<sup>17</sup> (sl. 2). Amerling je za Valpovačku zbirku sukcesivno izveo seriju portreta triju kćeri tadašnjeg vlasnika valpovačkog posjeda, Gustava baruna Hillebrand von Prandaua: dva portreta Marijane Hillebrand von Prandau, od kojih ju jedan prikazuje u koroti, te po jedan Alvine i Štefanije.

Sl. 2.  
Friedrich Amerling, *Alvina grofica Pejačević, rođ. barunica Hillebrand von Prandau*, 1852., obitelj Pereira-Arnstein, Rothenthurn, Muzej likovnih umjetnosti, Osijek.



Stručnjaci ističu da se uz majstorski prikazane portretne karakteristike u tome djelu ističe i snažna psihološka nota, što upućuje na poseban odnos portretirane i portretista, a što je potvrđeno i u njezinu drugom portretu iz 1856., koji nastaje nakon udaje, a u kojem je na vrlo reprezentativan način portretirana bečki slikar Karl Rahl.<sup>18</sup> O njihovom odnosu elaborira se poslije u ovome radu.

U rang tako kvalitetnih ženskih portreta u promatranim zbirkama ubrajamo i ulje na platnu, djelo njemačkog portretista Theodora Hamachera iz 1861., na kojemu je Franciska pl. Mihalović, rođ. grofica Schaffgotsch (1835. – 1920.).<sup>19</sup> Prikazana je u iznimno raskošnoj haljini, u punoj figuri te reprezentativnom formatu od 224 × 150 centimetara, a slika je nakon njezine udaje postala dijelom tzv. Feričanačke zbirke obitelji Mihalović (sl. 3).

Uz spomenute ženske portrete iz zbirke sla-

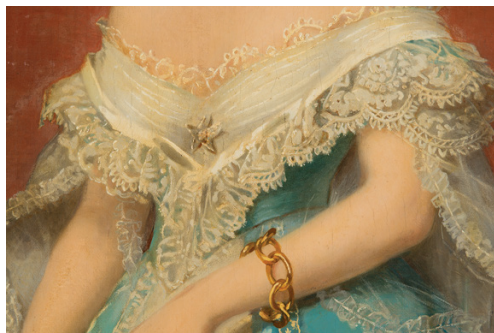
vonskih plemića treba navesti i jedan koji se rubno povezuje s tim zbirkama, onaj Aurore barunice Vanderlinden d'Hoogvorst (1831. – 1898.). Riječ je o



jednom od najreprezentativnijih ženskih portreta cijele figure, a djelo je poznatoga talijansko-britanskog portretista i genre slikara Alessandra Ossanija iz 1868. godine (sl. 4). Taj portret ističe društveni status portretirane inzistirajući na pomnom prikazu skupocjene haljine od luksuzne flamanske čipke te dragocjenom zlatnom i bisemom nakitu (sl. 5). Naglasak je stavljen i na elemente dvorskog mobilijara, pri čemu se posebno ističe prikaz bijele ruže u vazi, kao moguća aluzija na bračnu vjernost (sl. 6). Portretirana je u trenutku nastanka slike već bila u drugome braku, nakon smrti supruga Aleksandra grofa Pejačevića iz rumsko-retfalačke grane te obitelji. Stjecajem okolnosti slika je donirana i danas je u fondusu osječkog Muzeja likovnih umjetnosti, s portretima ostalih slavonskih plemkinja.<sup>20</sup>

Početak 20. stoljeća u zbirke slavonskog plemstva donosi i nekoliko vrhunskih ostvarenja moderne na području ženske portretistike kao što je djelo Julija grofica Normann-Ehrenfels iz 1909. godine, rad Josepha Koppaya (1859. – 1927.) (sl. 7). Posebice je enigmatičan jedini sačuvani portret s likom Dore grofice Pejačević iz 1916. godine, rad Maksimilijana Vanke (1889. – 1963).<sup>21</sup> Obje su portretirane osobe plemkinje s iznimnim sklonostima prema umjetnosti. Dora grofica Pejačević (1885. – 1923.) ostvarila je zapaženu karijeru kao skladateljica europskih dosoga.<sup>22</sup> U kontekstu ovoga rada zanimljivo je napomenuti da je u Našičkoj zbirci i jedno likovno djelo čija se akvizicija može objasniti Dorinom ulogom, odnosno pretpostavljamo da ga je osobno nabavila za obiteljsku zbirku.<sup>23</sup>

Među portretima s početka stoljeća posebice se ističe slučaj „dvostruke ženske uloge“, kada ženu portretira slikarica, što se susreće u Našičkoj zbirci s portretom Elizabete (Lile) grofice Pejačević, rođ. barunice Vay (1860. – 1941).<sup>24</sup> (sl. 8). Njezin je portret rad hrvatske umjetnice Naste Rojc (1883. – 1964.), nastao u razdoblju u kojem se primarno bavila portretistikom. Lila je također iskazivala velik afinitet prema umjetnosti i bila je poznata po umjetničkom talentu (nastupala je kao glumica, pijanistica i sopranistica) te kao pokroviteljica Društva umjetnosti i Hrvatskoga glazbenog zavoda u Zagrebu, a nedavno je potvrđen i njezin skladateljski rad.<sup>25</sup> Iako je Lilin portret naručen kao pandan Bukovčevu portretu nje-



Sl. 3.  
Theodor Hamacher,  
*Franciska pl. Mihalović, rođ. grofica Schaffgotsch*, 1861.,  
privatno vlasništvo,  
Zbirka Antić/Mihalović.

Sl. 4.  
Alessandro Ossani,  
*Aurora (Lolly) barunica Vanderlinden d'Hoogvorst, rođ. markiza Guadagni*, 1868.,  
Muzej likovnih umjetnosti,  
Osijek.

Sl. 5.  
Alessandro Ossani,  
*Aurora (Lolly) barunica Vanderlinden d'Hoogvorst, rođ. markiza Guadagni*, 1868.,  
Muzej likovnih umjetnosti,  
Osijek / detalj.



Sl. 6.  
Alessandro Ossani,  
*Aurora (Lolly) barunica  
Vanderlinden  
d'Hoogvorst, rođ.  
markiza Guadagni,  
1868.,*  
Muzej likovnih  
umjetnosti, Osijek /  
detalj.

zina supruga Teodora grofa Pejačevića iz 1903. godine, iz neutvrđenih razloga portretirana nije mogla osobno pozirati umjetnici, pa je djelo nastalo prema fotografskom predlošku.<sup>26</sup>

Zanimljivo je istaknuti da su u dugom nizu portretiranih djela u Našičkoj zbirci posljednji upravo portreti žena. To su portreti Marije (Minke) grofice Pejačević (oko 1910.), Elizabete (Lile) grofice Pejačević (1935.), Klare grofice Pejačević (1941.) i Amalije grofice Pejačević (1941.).<sup>27</sup> Slično se dogodilo i u Valpovačkoj zbirci, gdje je slikar Izidor (Iso) Jung 1930. godine izveo portret u bizovačkoj narodnoj nošnji Marije-Therese grofice Normann-Ehrenfels, rođ. barunice Apfaltrer.<sup>28</sup>

Sl. 7.  
Joseph Koppay,  
*Julijana grofica  
Normann-Ehrenfels,  
rođ. Edle von Vest,  
1909., obitelj Pereira-  
Arnstein, Rothenthurn,*  
Muzej likovnih  
umjetnosti, Osijek.



Sl. 8.  
Nasta Rojc, *Elizabeta  
(Lila) grofica  
Pejačević, rođ.  
barunica Vay de  
Vaya, oko 1903.,*  
Muzej likovnih  
umjetnosti, Osijek.



Uz slikarske portrete slavonskih plemkinja vrlo je zanimljivo promotriti i njihove kiparske portrete. U zbirkama slavonskog plemstva ukupno je vrlo malo skulptura i reljefa, no među njima se ističu ženski portreti. Vrhunski slikarski portret Alvine barunice Hilleprand von Prandau već je opisan u ovoj poglavlju, a postoji i njezin kiparski portret, koji je 1868. izradio ugledni mađarski kipar József Engel (1815. – 1901.) u trenutku kada je već bila udana za Pavla grofa Pejačevića.<sup>29</sup> Početkom 20. stoljeća nastaju i tri kiparska djela koja su pripadala Našičkoj zbirci, a vezana su za Doru groficu Pejačević (1885. – 1923.) i njezinu sestru Gabrijelu groficu Pejačević (1894. – 1977.). Vremenski je najstariji Gabrijelin portret, reljef u sadri, rad kipara Roberta Frangeša Mihanovića (1872. – 1940.) iz 1904. godine.<sup>30</sup> Slijedi skulptura Tuga, rad srpskog kipara Đorđa Jovanovića (1861. – 1953.) u bijelom mramoru iz 1906. godine, koja ne prikazuje Dorin lik, no nakon njezine prerane smrti bila je postavljena na njezinu grobu u Našicama, a zauzima i posebno mjesto u opusu umjetnika.<sup>31</sup> Treće je djelo Dorina portretna bista, rad kipara Davida Jelovšeka (1879. – 1953.) iz 1916. (glazirana i bojena sadra), s obiteljskim grbom na bazi.<sup>32</sup>

U suton postojanja slavonskih plemićkih zbirki nastaje nekoliko ostvarenja kipara Rudolfa Švagel-Lešića (1911. – 1975.) za obitelji Eltz i Khuen-Belasi, koje su bile povezane brakovima.<sup>33</sup> Tijekom boravka u Vukovaru, sredinom 30-ih godina prošlog stoljeća, kipar je izveo nekoliko portreta članova obitelji Eltz, među kojima je portretni reljef Sophie grofice von und zu Eltz (1871. – 1952.), bista Ane grofice

Khuen-Belasi, rođ. grofice von und zu Eltz (1897. – 1933.) te reljef s likom sv. Ane i Bogorodice, na kojem Bogorodica nosi portretne crte grofice Ane, no nažalost danas nije utvrđena lokacija tih djela.

### ŽENE KAO KREATORICE ZBIRKI I PROMOTORICE UMJETNOSTI

Zapaženu ulogu u razvoju umjetnosti slavonske su plemkinje ostvarile i kao (su)kreatorice zbirki i promotorice umjetnosti. Nažalost, zbog povijesnih okolnosti u kojima su živjele i stvarale njihov je utjecaj često zanemaren, odnosno nezamijećen u odnosu prema muškim članovima obitelji, najčešće njihovim muževima. U toj sjeni ostale su mnoge mecenatske i kolekcionarske sklonosti slavonskih plemkinja, no moguće je istaknuti neke osobnosti koje su i u takvim okolnostima ostavile prepoznatljiv trag.

Na samim počecima razvoja umjetnosti na tlu Slavonije nakon odlaska Osmanlija najveći naponi na području likovne umjetnosti bili su vezani za obnovu ili gradnju sakralnih objekata. Kako je lokalno plemstvo imalo funkciju pokrovitelja crkava na svojim posjedima, mnogi se plemići javljaju kao graditelji i donatori crkvenih prostora, a uz njih susrećemo i njihove supruge. Kao zanimljiv primjer ističemo dvije članice obitelji Pejačević, Suzanu barunicu Pejačević, rođ. Ziegler (1747. – oko 1798.), i Anu groficu Pejačević, rođ. Frankolukini (1727. – 1794.). Virovitičkoj crkvi sv. Roka barunica Suzana 1767. donirala je kalež, a grofica Ana ostavila je trajan trag u vidu podizanja oltara sv. Ane te donacijom jednoga pozlaćenog kaleža i tzv. vječnog svjetla.<sup>34</sup> Našičkoj crkvi sv. Antuna Padovanskog grofica Ana donirala je raskošnu kazulu s izvezenim združenim grbom obitelji Pejačević i Frankolukini.<sup>35</sup> Takav se trag slavonskih plemkinja u raznim sakralnim objektima može pratiti sve do sredine 20. stoljeća i u drugim obiteljima.<sup>36</sup>

U ovom ćemo poglavlju obraditi nekoliko istaknutijih slavonskih plemkinja koje su ostavile zapažen trag u obogaćivanju obiteljskih zbirki, navodeći ih prema kronologiji njihova rođenja.

U odnosu prema ostalim plemićkim zbirkama s područja današnje istočne Hrvatske, kolekcija umjetnina kojom je bio opremljen dvorac obitelji Eltz u Vukovaru zauzima posebno mjesto. Iako je primarno nastala uvozom likovnog materijala s njemačkih posjeda te obitelji, prema mjestu u kojem se intenzivno kolekcionirala i tijekom 19. stoljeća dobila svoju prepoznatljivu fizionomiju, nazivamo je Vukovarskom zbirkom. Ta se zbirka ističe količinom i kvalitetom likovnoga materijala, s djelima u širokom rasponu tema i tehnika, od europskih majstora baroka preko klasicizma, bidermajera i djela akademskog realizma te radova udomaćenih umjetnika poput J. F. Mückea do radova domaćih umjetnika s početka 20. stoljeća.

Pretpostavlja se da je prije Drugoga svjetskog rata Vukovarska zbirka brojila oko 500 umjetnina: slika u ulju, skulptura, reljefa i grafika. U drugoj polovici 19. stoljeća vukovarskim posjedom upravljaju Karlo I. grof von und zu Eltz (1823. – 1900.) i njegova supruga Ludvina, rođ. grofica Pejačević (1826. – 1889.). Ludvina potječe iz rumsko-retfalačke grane obitelji Pejačević, čije je glavno sjedište, dvorac u Retfali kod Osijeka, u vrijeme njezina oca Petra grofa Pejačevića bilo poznato po bogatoj likovnoj zbirci i kao stjecište umjetnika. Obiteljska sklonost umjetnosti osobito je vidljiva u biografiji Ludvinina brata Ladislava grofa Pejačevića, koji pod utjecajem austrijskog slikara Franza Alta (1821. – 1914.) iskazuje zanimanje za slikarstvo te prima poduku u crtanju.<sup>37</sup>



Sl. 9.  
Neutvrđeni slikar,  
Ludvina grofica von und  
zu Eltz, oko 1853.,  
Zbirka Burg Eltz /  
Sammlung Burg Eltz,  
Njemačka.

Ludvinino zanimanje za likovnost osobito je došlo do izražaja tijekom velike obnove obiteljskog posjeda u Njemačkoj, Burga Eltz, gdje se i danas čuva njezin portret koji je prikazuje u koroti, nakon smrti supruga Huga grofa Eltza, koji je rano umro<sup>38</sup> (sl. 9). Obnova Burga Eltz nije izravno vezana za Vukovarsku zbirku, no to pokazuje s kolikom su brigom Eltzovi pristupali pitanju obiteljske baštine, a ističe i njihov afinitet prema likovnoj umjetnosti. Obnova je počela 1845. i trajala do 1888. godine. Prostor u kojem se najočitije sagledava Ludvinin utjecaj njezina je radna soba. Za uređenje toga prostora angažiran je oko 1881. godine slikar Eduard Heinrich Knackfuss (1855. – 1945.), koji izvodi bujnu vegetabilnu i zoomorfnu ornamentiku u neogotičkom stilu te portrete bračnog para Karla i Ludvine, njihove djece te združeni grb Eltz i Pejačević. Knackfuss je na dvama uskim panelima izveo dvije duge, oštro lomljene i vertikalno postavljene banderole s natpisima na njemačkoj gotici. Na jednoj strani banderole izveden je natpis koji svjedoči o posebnom odnosu slikara i naručiteljice, grofice Ludvi-

ne: DER FRAU ZU ELTZ DER DIENE ICH (Služim gospodarici Eltzovih).<sup>39</sup>

U povijesti plemićkih zbirki istočne Hrvatske poseban položaj zauzima Podgoračka zbirka, nastala u malome mjestu Podgoraču, između Našica i Osijeka, koje je od početka 18. stoljeća bilo u rukama plemićke obitelji Pejačević. Sredinom 19. stoljeća vlasnik podgoračkog posjeda bio je Pavle grof Pejačević (1813. – 1907.), koji je zajedno sa suprugom Alvinom, rođenom barunicom Hilleprand von Prandau (1830. – 1882.), kolekcionirao posebnu vrijednu umjetničku zbirku. Alvina je bila kći valpovačkog veleposjednika Gustava baruna Hilleprand von Prandaua (1807. – 1885.) i Adele/Adelheid, rođ. von Cseh.

Posebnost te zbirke jest velik broj umjetnina čiji je autor slikar i profesor bečke akademije Karl Rahl (1812. – 1865.), a neke su umjetnine radovi njegovih učenika. Zbirka je prikupljena u Beču i Budimpešti, gdje je bračni par Pejačević često boravio, no s ciljem da se zbirkom oplemeni dvorac u Podgoraču, objekt koji su od izvorne skromne kurije pretvorili u reprezentativni dvorac prema nacrtima jednog od najuglednijih budimpeštanskih arhitekata Alajosa Hauszmanna (1847. – 1926.).<sup>40</sup> Opremljen biranim historicističkim namještajem, dvorac je nakon uređenja sadržavao približno devedeset umjetničkih djela, što tu zbirku ne ubraja među veće u krugovima slavonskog plemstva, no njezino je značenje zbog vrsnosti materijala i principijelnosti prikupljanja iznimno. Stručnjaci smatraju da je to bila jedna od najambicioznije zamišljenih privatnih zbirki nastalih u 19. stoljeću u Hrvatskoj i ovome dijelu Europe.<sup>41</sup> S obzirom na to da nakon Alvinine smrti u relativno mladoj dobi Podgoračka zbirka više nije rasla, smatramo da su akvizicije ponajviše ovisile o Alvininoj sklonosti umjetnosti, posebice u kontekstu njezina bavljenja slikarstvom, što se razmatra u sljedećem poglavlju.

U krugu obitelji Pejačević nailazimo na još jedno važno ime u kontekstu brige za obiteljske likovne zbirke, ali i podupiranje likovnog života općenito. Riječ je o Elizabeti (Lili) grofici Pejačević (1860. – 1941.), supruzi Teodora grofa Pejačevića, nasljednika našičkog posjeda, dugogodišnjega velikog župana Osječke županije te hrvatskog bana od 1903. do 1906. godine. Njezin je suprug osamnaest godina (1885. – 1903.) bio na čelu Društva umjetnosti, čiji je utemeljitelj Isidor Kršnjavi, rođen u Našicama 1845. godine. Takav angažman Pejačevića bio je u skladu s razvojem temeljnih nacionalnih ustanova i bujanjem kulturnog života potkraj 19. stoljeća, u čemu istaknutu ulogu imaju članovi slavonskih plemićkih obitelji. Nakon Teodorova stupanja na bansku stolicu Lila je kod supruga uspješno agitirala u vezi s otkupom umjetnina, stipendiranjem umjetnika i organizacijom raznih izložbi, a sigurno je utjecala i na otkupe umjetnina za Našičku zbirku.<sup>42</sup>

Još jedna važna likovna zbirka slavonskog plemstva doživjela je znatan uzlet zahvaljujući brizi jedne žene, Julijane grofice Normann-Ehrenfels, rođ. Edle von Vest (1868. – 1959.). Sa suprugom Rudolfom grofom Normann-Ehrenfelsom (1857. – 1942.), vlasnikom valpovačkog veleposjeda, bila je poznata po narudžbama umjetnina za Valpovačku zbirku i brizi za kolekcionirani materijal.<sup>43</sup> U povjesnici kolekcioniranja na području istočne Hrvatske posebno je zabilježen događaj iz 1906. godine, kada je održana izložba Hrvatskog društva umjetnosti u svečanoj dvorani Virovitičke županije u Osijeku, pod pokroviteljstvom Elizabete (Lile) grofice Pejačević, supruge tadašnjeg bana Teodora grofa Pejačevića. Nakon relativno slaboga početka prodaje izložbu su posjetili Rudolf i Julijana Normann-Ehrenfels, koji su za svoju zbirku izabrali neka od najvrjednijih djela, što je i druge potaknulo na kupnju, a Valpovačku su zbirku obogatili nizom kvalitetnih radova slikara hrvatske moderne.<sup>44</sup> Uz otkup novih djela, Julijana se brinula za restauraciju starih umjetnina, izradu kopija slika i aplikaciju obiteljskih grbova na portrete, za što je austrijski heraldičar Ernst Krahl (1858. – 1926.) izveo posebnu mapu. Najveći su zahvat u kolekciji Rudolf i Julijana učinili narudžbom kopija postojećih obiteljskih portreta te izradom novih u formi minijature, koje izlažu uz starije primjerke takva slikarstva. Iz inventara valpovačkog dvorca vidljivo je da je veći broj umjetnina bio u spavaćoj sobi grofice Julijane, koja je bila smještena tik do bogate obiteljske knjižnice, koju je grofica obogatila i tzv. ženskom knjigom.<sup>45</sup> Svijest o važnosti portreta kao obiteljske memorije ostavljene u nasljedstvo novim generacijama u njezinu je slučaju posebice došla do izražaja. Julijana se osobito brinula o dodavanju najljepnica ili posebnih pločica s ispisanim biografijama portretiranih osoba na njemačkoj gotici, koje je osobno pisala i njima opremala okvire, podokvire ili pozadine slika u zbirci, a ponekad je uljepljivala i izreske iz novina i časopisa, relevantne za sliku. Julijanin je angažman jedinstven u kontekstu naših plemićkih zbirki s obzirom na to da je historiografskim, odnosno biografskim referencijama dodavala posebnu vrijednost umjetninama te se time iskazala kao vrsna kolekcionarka, odnosno ljubiteljica umjetnosti.<sup>46</sup>

Na kraju niza istaknutijih ljubiteljica umjetnosti i podupirateljica umjetnika stoji ime Amalije (Ilme) grofice Mailáth, rođ. grofice Hadik (1866. – 1941.), od 1905. godine supruge nasljednika miholjačkog posjeda, Ladislava grofa Mailátha (1862. – 1934.). Sa suprugom je do Prvoga svjetskog rata živjela u novopodignutom dvorcu u Donjem Miholjcu, no nakon neuspješne pravne borbe s vlastima novostvorene jugoslavenske države bili su prisiljeni prodati svoj posjed u besćenje i odseliti se u Austriju, pa je sudbina njihove zbirke potpuno nepoznata. Dok

su živjeli u Donjem Miholjcu, Amalija je podupirala mlade hrvatske umjetnike narudžbama i otkupom njihovih djela, a k njima je zalazio i slikar Maksimilijan Vanka, za kojega je poznato da je izradio portret njezina supruga.<sup>47</sup>

Na kraju ovoga poglavlja potrebno je istaknuti još jedno ime, koje se posredno veže za temu ovoga rada. Iako nije riječ o plemkinji, nego o stručnjakinji na području zaštite kulturne baštine, bez njezina bi angažmana danas bilo iznimno teško govoriti o likovnoj baštini slavonskih plemićkih obitelji. To je hrvatska arheologinja i povjesničarka Danica Pinterović (1897. – 1985.), koja je od 1943. bila zaposlena u osječkome Muzeju Slavonije kao kustosica, a od 1949. do umirovljenja 1961. bila je ravnateljica te ustanove. U mirovini je djelovala kao viši znanstveni savjetnik u Zavodu za znanstveni rad JAZU u Osijeku. Zahvaljujući njezinu iznimnom angažmanu u sklopu djelovanja republičke Komisije za sakupljanje i čuvanje kulturnih spomenika i starina pri Ministarstvu prosvjete (KOMZA), Danica Pinterović sa suradnicima je u teškim vremenima nakon Drugoga svjetskog rata uspješno prikupila stotine umjetnina, dijelova namještaja i sličnog materijala iz napuštenih i uništenih slavonskih dvoraca. Toj iznimnoj ženi bio je posvećen stručno-znanstveni skup „Dr. Danica Pinterović – rad i djelovanje“, na kojem je posebno istaknuta i njezina zasluga u spašavanju likovne baštine slavonskog plemstva.<sup>48</sup> Tako se njezinim djelovanjem na neki način „zatvorio krug ženskoga rukopisa“ u vezi s odnosom žena i umjetnosti na području istočne Hrvatske.<sup>49</sup>

#### SLAVONSKE PLEMKINJE – SLIKARICE

Polazište za istraživanje uloge plemkinja u razvoju naše umjetnosti bila je već spomenuta zbirka hrvatskih slikarica Josipa Kovačića kao reprezentativan korpus za spomenuto kulturno-povijesno razdoblje, no u njoj ne susrećemo slavonske plemkinje.<sup>50</sup> U prošlim poglavljima prikazano je kako su utjecale na likovnost svojim mecenatskim aktivnostima i skrbi o zbirkama umjetnina, jer su bile upućivane na potrošački ili pokroviteljski aspekt bavljenja umjetnošću, ali malo njih odlučilo se i aktivno baviti slikarstvom. No sredinom 19. stoljeća, tijekom hrvatskog preporoda, počela je i postupna afirmacija žena u javnoj sferi, pa tako i na području umjetnosti. Umjetnost se smatrala dijelom obrazovnog kurikula svake plemkinje, a plemićke su obitelji svojim kćerima mogle osigurati i primjerenu privatnu naobrazbu. Takva poduka davala se privatno, izvan školskoga sustava te nije bila dosljedna odnosno stalna.<sup>51</sup>

Ipak, i u takvim okolnostima pojedine su plemkinje iskazivale talent za likovnu umjetnost, pa su do našega vremena došli mali, no dragocijeni tragovi koji svjedoče da su i slavonske plemkinje

primale slikarsku poduku, u skladu s obiteljskim okruženjem i odgojnim principima onoga doba.<sup>52</sup> Primjerice, u Vukovarskoj je zbirci sačuvano nekoliko akvarela sa signaturom Marie te datacijama 1883. i 1884., koja su pripisana Marianni grofici von und zu Eltz (1856. – 1941.), Ludvininij i Karlovoj kćeri.<sup>53</sup>

U Valpovu je potkraj 70-ih godina 19. stoljeća nastala mapa crteža olovkom čija je autorica Ana grofica Normann-Ehrenfels (1854. – 1927.), poslije udana grofica Csáky. Crteži prikazuju pejzaže, ruine, vedute, voće i cvijeće, repertoar tipičan za romantičarski pogled na prirodu blizak mladoj plemkinji. Posebice je zanimljiv jedan pogled na Našice, nastao prema poznatom crtežu slikara Huga Conrada von Hötendorfa (oko 1807. – 1869.). Taj crtež bio je dio mape rađene za poznatu Prvu dalmatinsko-hrvatsko-slavonsku gospodarsku izložbu u Zagrebu, održanu 1864. godine. Mapa se danas čuva u fundusu Muzeja likovnih umjetnosti u Osijeku, no u vrijeme nastanka Anina crteža bila je još u vlasništvu Karla plemenitog Mihalovića iz Feričanaca, koji ju je kupio za svoju zbirku, što upućuje na zanimljiv način diseminacije umjetničkih motiva među krugovima slavonskog plemstva.<sup>54</sup>

Posebice zanimljiv moment poznavanja načina stvaranja žena-plemkinja jest pitanje postojanja njihova prostora za rad, odnosno atelier.<sup>55</sup> Poznato je da su u nuštarskom dvorcu, u tzv. srednjem dvoru, postojala „dva ormara s priborom za umjetničko slikanje, skicama i slikama“, iz čega se može zaključiti da se u obitelji rado slikalo.<sup>56</sup> Istaknuti talent za umjetnost iskazivao je Hinko grof Khuen-Belasi (1860. – 1928.), kojemu su atribuirani neki radovi u obiteljskoj zbirci, dok se jedan akvarel manjih dimenzija, s prikazom raspela u eksterijeru i signaturom L. K. / Juni 1936., vjerojatno može pripisati njegovoj kćeri Ludvini grofici Khuen-Belasi (1896. – 1990.).

Svi su navedeni slučajevi sporadični, odnosno sačuvani radovi otkrivaju relativno talentiranu ruku nekih plemkinja, ali ipak su djela amaterskoga tipa te imaju veću kulturno-povijesnu nego umjetničku vrijednost. Do viših umjetničkih sfera izdignulo se vrlo malo članica slavonskih plemićkih obitelji. Dosadašnja istraživanja upućuju na samo tri imena, koja ćemo opširnije objasniti.

Najstarija je među njima već spomenuta Alвина grofica Pejačević, rođ. barunica Hillebrand von Prandau (1830. – 1882.). U Podgoračkoj je zbirci tijekom pripreme za izložbu likovne baštine obitelji Pejačević u osječkom Muzeju Slavonije pronađeno djelo Pejšaž u suton, koje je na poleđini nosilo natpis: Grf. Alvine Peja/csevich geb. Freiin / Hillebrand von / Prandau (sl. 10). Djelo je relativno malih dimenzija (26,5 x 38 cm), ulje na platnu i prikazuje šumoviti predio u trenutku zalaska sunca. Prizor





Sl. 10. Alvina grofica Pejačević, rođ. barunica Hillebrand von Prandau, *Pejsaž u suton*, oko 1860., Muzej Slavonije, Osijek.

je slikan plošno, a tamnom gamom smeđih tonova podsjeća na ostala djela slikara Rahla i njegova kruga u Podgoračkoj zbirci. Djelo je, zahvaljujući ugrebenoj signaturi Alvina u donjem desnom uglu i navedenom natpisu, nedvojbeno prepoznato kao Alvinin rad i datirano oko 1860. godine. Ono se slikarskim umijećem i stilskim obilježjima izdvaja iz prosječne amaterske slikarske razine, no do pronalaska ostalih njezinih djela Alvinu samo potencijalno možemo smatrati slikaricom-plemkinjom, odnosno punopravnom članicom kruga naših likovnih stvarateljica u 19. stoljeću.

Nakon Alvine, još je jedna članica obitelji Pejačević ušla u krug slikarica-plemkinja, a to je bila nećakinja njezina supruga, Jolanda grofica Pejačević (1859. – 1932.). Odrasla je u obitelji Pavlova brata Marka grofa Pejačevića (1818. – 1890.), koji je sa suprugom Herminom, rođ. groficom Bethlen, imao uz Jolandu još dvije kćeri. Iako su pretežno živjeli na posjedima u Mađarskoj, održavali su veze s obitelji na hrvatskim posjedima. Premda se u raznim povjесnim izvorima navodilo da je Jolanda bila umjetnica, za sada su nam poznati samo neki njezini radovi. Jedan akvarel iz 1870. godine čuva se u Zbirci grafika knjižnice budimpeštanskog sveučilišta Eötvös Loránd Tudományegyetem.<sup>57</sup> Nešto više o njezinu stvaralaštvu doznajemo na stranicama projekta ELBIDA, koji se bavi putopisima objavljenim u mađarskoj periodici prije 1945. godine. Grofica Pejačević zastupljena je kao autorica ilustracija (crteža pejisaža) objavljenih u putopisu A Bodensee partjairól (u prijevodu s mađarskog: S obala Bodenseea) autorice Irene Fuhrmann, za koju se zna da je bila odgojiteljica Katinke grofice Andrásy (1892. – 1985.), pripadnice elitnih krugova mađarskog plemstva. Putopis je bio objavljen 1893. u časopisu Magyar Szalon, čiji je izdavač bio István grof Keglevich (1840. – 1905.), ugledni mađarski političar, gospodarstvenik te intendant mađarskoga nacionalnog kazališta i opere.<sup>58</sup> Na toj se internetskoj stranici navodi da je grofica Peja-

čević djelovala 90-ih godina 19. stoljeća kao poznata slikarica i grafičarka odnosno ilustratorica. Iz njezinih dosad dostupnih djela može se zaključiti da je riječ o talentiranoj umjetnici, no opus joj zasad nije sustavno istražen.

Treća je u nizu slikarica-plemkinja koje su vezane za područje istočne Hrvatske Greta barunica Turković, rođ. Pexidr-Srića (1896. – 1978.). Ona je bila supruga Zdenka baruna Turkovića (1892. – 1968.), pravnika i istaknutoga agronomskog stručnjaka svjetskog ugleda. Zdenko potječe iz plemićke obitelji Turković, koja je od 1882. uspješno vodila kutjevački posjed, važan u povijesti hrvatskog vinogradarstva i vinarstva. Zdenko je od 1925. do 1945. upravljao tim posjedom, a poslije se nastavio profesionalno baviti voćarstvom i vinogradarstvom. Njegovo je najpoznatije djelo Ampelografski atlas, čiji je prvi dio izišao 1953., a drugi 1963. godine. Velik uspjeh atlas je postigao ne samo zbog tekstualnoga dijela nego i zbog ilustracija autorove supruge, Grete barunice Turković, koja je potpisana kao koautorica djela. Crteže grožđa počela je raditi još 1936. godine u Kutjevu, a zatim je za svaki svezak atlasa izradila po 30 akvarela, na kojima je prikazala pojedine sorte. U njima je do filigranske točnosti predočila morfologiju grozda, lista i rozgve te plastično dočarala oblikom i bojom svaku pojedinu sortu.<sup>59</sup> Kao posljednja u nizu promatranih autorica, ona je jedina imala formalnu umjetničku naobrazbu, i to kao akademska kiparica, no ponajprije se bavila slikarstvom te umjetničkim dizajnom i ilustracijom. Za trgovinu umjetničkoga obrta Contempora u Zagrebu izrađivala je 30-ih godina prošlog stoljeća nacрте za željezo, bakar, mjed i srebro, odnosno oblikovala je stolove, ograde, okvire, zrcala i rasvjetna tijela. Radila je i nacрте za predmete od stakla, sudjelovala je u uređenju interijera za neke javne zgrade, a dizajnirala je i predmete od papira, kože, vune i dr.<sup>60</sup>

## ZAKLJUČAK

Proučavanjem likovnih zbirki plemićkih obitelji istočne Hrvatske može se steći šira slika o odnosu žena i umjetnosti, posebice tijekom 19. i prve polovice 20. stoljeća. Unatoč činjenici da su, bez obzira na relativno dobre materijalne uvjete, bile uvjetovane položajem u patrijarhalnom društvu i ograničenim mogućnostima obrazovanja, ostvarile su zanimljiv utjecaj na razvoj naše kulture i likovnosti. S obzirom na materijalne mogućnosti i društveni položaj njihovih obitelji, mogle su pratiti trendove i događaje u umjetničkim središtima diljem Europe, a mnoge su u njima i boravile. Ondje su mogle dolaziti u dodir s pripadnicima umjetničkih krugova i slijediti modne trendove u opremanju obiteljskih rezidencija. Budući da je vizualna (re)prezentacija plemstvu bila iznimno važna, plemkinje su često bile portretirane. U zbirkama

slavonskog plemstva ženski portreti postoje od samih početaka kolekcioniranja, a u pojedinim razdobljima dominiraju svojom kvalitetom, brojnošću i reprezentativnošću, što upućuje na činjenicu da su plemkinje i osobno bile angažirane u njihovim narudžbama.

Uz pasivnu ulogu, kao predmeta slikanja, odnosno motiva umjetnina u slučaju portreta, plemkinje tijekom vremena zauzimaju i sve važniju ulogu u aktivnom kreiranju obiteljske umjetničke zbirke, a pojedine sudjeluju i u opremanju, gradnji ili adaptaciji crkvenih objekata. Zajedno sa suprugom ili samostalno, plemkinje tijekom 19. stoljeća sve više nastupaju i kao kolekcionarke umjetnina ili barem

sukreatorice stvaranja obiteljskih likovnih zbirki, kako u odabiru umjetnika tako i u opremljenosti te skrbi za njihovu sudbinu.

Uz rasvjetljavanje njihove uloge u promicanju umjetnosti i razvoju kolekcija, istraživanja su otkrila i nekoliko imena plemkinja koje su se i osobno bavile umjetnošću. U većini slučajeva riječ je o amaterskoj razini, no studioznijim istraživanjem pronađene su i tri osobe koje možemo ubrojiti u niz naših slikarica-plemkinja, iako su njihova umjetnička dostignuća, odnosno opusi, i dalje nedovoljno istražena i valorizirana.

## Bilješke

- \* Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2022-10-9843 Reprezentacija, razvoj, edukacija, participacija umjetnost u društvu od 19. do 21. stoljeća.
- <sup>1</sup> Izložba je gostovala u Križevcima, Ozlju, Sisku, Trakošćanu, Čakovcu, Zagrebu, Gornjoj Stubici...
- <sup>2</sup> *Hrvatske slikarice plemkinje iz zbirke dr. Josipa Kovačića*, katalog izložbe, ur. Z. Mihočinec, Zagreb, 2000.; ŽARKA VUJIĆ, „Umjetnost i žena III.“, *Hrvatske slikarice plemkinje iz Zbirke dr. Josipa Kovačića (2002. – 2003.)*, katalog izložbe, ur. Z. Mihočinec, Zagreb, 2002., 5–32.
- <sup>3</sup> U donaciji dr. sc. Josipa Kovačića, Gradu Zagrebu predano je 14. srpnja 1988. ukupno 1077 predmeta (406 slika, 557 crteža, 77 grafičkih listova i 5 albuma za skiciranje). Donacija je 1988. godine bila izložena u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu, a odabrana djela često su bila predstavljena na izložbama diljem Hrvatske. Donator se tijekom života skrbio o tim djelima, bez prava na njihovu prodaju ili zamjenu, <https://www.zagreb.hr/umjetnicke-i-druge-zbirke-donacije-gradu-zagrebu-i/43241> (pregledano 13. siječnja 2023.).
- <sup>4</sup> *Donator i donacija: susret muzeju hrvatskih slikarica rođenih u 19. stoljeću*, katalog izložbe, ur. V. Vrabec, Zagreb, Muzej grada Zagreba, 2017.
- <sup>5</sup> <https://umjetnicki-paviljon.hr/portfolio-item/zagreb-grad-umjetnica-djela-hrvatskih-umjetnica-od-kraja-19-do-21-stoljeca/> (pregledano 13. siječnja 2023.).
- <sup>6</sup> HRZZ-UIP-2013-11-4153, Croatia and Central Europe: Art and Politics in the Late Modern Period (1780 – 1945), (CroCE-ArtPolitics), voditelj: Dragan Damjanović, FFZG i HRZZ-IP-2018-01-9364 / Art and the State in Croatia from the Enlightenment to the Present (ASCEP), voditelj: Dragan Damjanović, FFZG.
- <sup>7</sup> JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, „Umjetničke zbirke slavonskih plemićkih obitelji“, *Umjetnost slavonskog plemstva: vrhunska djela europske baštine / The Art of the Slavonian Nobility: Masterpieces of European Heritage*, katalog izložbe, ur. J. Najcer Sabljak, S. Lučevnjak, V. Galović, Zagreb, Galerija Klovićevi dvori, 2021., 8–120.
- <sup>8</sup> JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, *Likovna baština obitelji Pejačević: studijsko-tematska izložba*, katalog izložbe, Osijek, 2013., 96–97.
- <sup>9</sup> JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, „Umjetničke zbirke...“ (bilj. 6), 25.
- <sup>10</sup> JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, *Likovna baština obitelji Pejačević... (bilj. 7)*, 106–107.
- <sup>11</sup> [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Weikert\\_Portrait\\_of\\_Elizabeth\\_Waldstein-Wartenberg\\_1789.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Weikert_Portrait_of_Elizabeth_Waldstein-Wartenberg_1789.jpg) (pregledano 13. siječnja 2023.).
- <sup>12</sup> JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, „Povijest likovne zbirke valpovačkih vlastelina“, *Valpovački vlastelini Prandau – Norman*, katalog izložbe, ur. D. Jelaš i dr., Valpovo – Osijek, 2018., 346.
- <sup>13</sup> JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, *Likovna baština obitelji Pejačević... (bilj. 7)*, 114–119.
- <sup>14</sup> JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, „Povijest likovne zbirke valpovačkih vlastelina...“ (bilj. 11), 348, 349, 368.
- <sup>15</sup> U Vukovarskoj zbirci sačuvana su još dva portreta grofice Sophie, rad njemačkih umjetnika. Ona je sa suprugom Erweinom bila poznata kao ljubiteljica umjetnosti, a suprug je bio kolekcionar najveće njemačke privatne zbirke baroknog slikarstva u dvorcu Pommersfelden. JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, *Likovna zbirka obitelji Eltz* (neobjavljeni rad).
- <sup>16</sup> JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, *Likovna baština obitelji Pejačević... (bilj. 7)*, 152.
- <sup>17</sup> JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, „Povijest likovne zbirke valpovačkih vlastelina...“ (bilj. 11), 121.
- <sup>18</sup> JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, *Likovna baština obitelji Pejačević... (bilj. 7)*, 144–145. Odnos C. Rahla i A. Pejačević opširnije se objašnjava poslije u ovome radu.
- <sup>19</sup> JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, „Povijest zbirke umjetnina obitelji Mihalović i slikar Maksimilijan Vanka“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 45 (2021.), 224–225; JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, „Umjetničke zbirke...“ (bilj. 6), 98–99.
- <sup>20</sup> JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, *Likovna baština obitelji Pejačević... (bilj. 7)*, 170–171.
- <sup>21</sup> JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, „Povijest likovne zbirke valpovačkih vlastelina...“ (bilj. 11), 358–359; JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, *Likovna baština obitelji Pejačević... (bilj. 7)*, 200–201.
- <sup>22</sup> KORALJKA KOS, *Dora Pejačević*, Zagreb, 1982.
- <sup>23</sup> Riječ je o zimskom pejzažu njemačkog slikara Hansa Klatta iz 1905. godine, djelu reprezentativnih dimenzija i naglašena modemiteta koje je nastalo u Münchenu, gradu čiju je kulturnu scenu Dora dobro poznavala. Potkraj života ondje je živjela i umrla nakon rođenja svojega

- prvog djeteta. JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, Likovna baština obitelji Pejačević... (bilj. 7), 194–196.
- 24 JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, Likovna baština obitelji Pejačević... (bilj. 7), 192–193.
- 25 SILVIJA LUČEVNJAK, „Dorina baština – muzeološki pristup“, *Zbornik radova znanstveno-stručnog skupa Izazovi baštine Dore Pejačević*, ur. S. Lučevnjak, Našice, 2022., 165–166.
- 26 Nastanak Bukovčeva portreta i s njim povezanog portreta autorice Naste Rojc opširno je opisan u izlaganju J. Najcer Sabljak na skupu o Vlaha Bukovcu koji je 2022. godine održan u Galeriji Klovićevi dvori. JASMINKA NAJČER SABLJAK, Vlaho Bukovac kao portretist bana Teodora grofa Pejačevića (neobjavljeni rad).
- 27 JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, Likovna baština obitelji Pejačević... (bilj. 7), 202–205.
- 28 JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, „Povijest likovne zbirke valpovačkih vlastelina“... (bilj. 11), 123.
- 29 JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, Likovna baština obitelji Pejačević... (bilj. 7), 242–243.
- 30 JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, Likovna baština obitelji Pejačević... (bilj. 7), 245.
- 31 JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, Likovna baština obitelji Pejačević... (bilj. 7), 246.
- 32 JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, Likovna baština obitelji Pejačević... (bilj. 7), 247.
- 33 DANIEL ZEC, Osječki kipari prve polovice 20. stoljeća: Leović, Živić, Nemon, Švigel-Lešić, Osijek, 2014., 250–253.
- 34 SILVIJA LUČEVNJAK, „Obitelj Pejačević u Virovitici“, 725 godina franjevac u Virovitici: Zbornik radova međunarodnog simpozija, ur. J. Martinčić i D. Hackenberger, Zagreb – Osijek, 2006., 131.
- 35 SILVIJA LUČEVNJAK, Blago našičkih franjevaca, katalog izložbe, Našice, 2000., 5.
- 36 Posebice je zanimljiv slučaj do danas rijetko sačuvani primjer poklonca iz 18. stoljeća na području Slavonije, smješten u šumarku nedaleko od Bistrinaca kod Valpova. To je poklonac s kipom sv. Ane, izveden kao muratta (uzidan u stup), koji je 1797. podignula Ana Marija barunica Hilleprand von Prandau, rođ. grofica Pejačević, supruga valpovačkog vlastelina. Poklonac ima pravokutni otvor koji zatvara rešetka od kovanog željeza iz vremena bidermajera, a skroman je rad domaćih majstora, <https://www.zupa-belisce.com/svetiste-sv-ane-na-dravi/> (pregledano 13. siječnja 2023.).
- 37 Prema signaturama na Altovim slikama koje susrećemo u raznim zbirka, između 1840. i 1846. te između 1862. i 1865. nekoliko je puta boravio u Slavoniji, Baranji i Srijemu, odnosno na imanjima obitelji Pejačević u Rumi i Retfali, kao i u dvorcu obitelji Eltz u Vukovaru. Do sada je pronađeno dvadesetak Altovih djela s prikazima perivoja i interijera dvorca u Retfali (tzv. Zimmerbilder), krajolika rumskog vlastelinstva te prizora iz vukovarskog dvorca. Uz pejzaže i interijere, Alt je izradio i nekoliko portreta članova obitelji Pejačević i Eltz. Pronađen likovni opus Ladislava grofa Pejačevića za sada je kvantitativno i kvalitativno relativno skroman, no kulturno-povijesno iznimno je važan niz njegovih akvareliranih crteža interijera i eksterijera vukovarskog dvorca prije historicističke obnove potkraj 19. stoljeća, na kojima u pojedinim scenama prepoznajemo i lik sestre Ludvine. JASMINKA NAJČER SABLJAK, ĐORĐE BOŠKOVIĆ, „Likovna i rukopisna ostavština Ladislava grofa Pejačevića iz Retfale i Rume“, *Scrinia Slavonica: godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, 18 (2018.), 129–174; JASMINKA NAJČER SABLJAK, „Prizori iz Slavonije i Srijema u opusu austrijskog slikara Franza Alta“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 42 (2018.), 153–166.
- 38 Burg Eltz prvi je posjed obitelji Eltz, iz 12. stoljeća, smješten je između Koblenza i Trier. Uz fortifikacijsku ulogu imao je i stambenu funkciju, pa je tijekom povijesti bio mjesto na kojem su zajedno živjeli pripadnici različitih obiteljskih linija: Rübenach (Eltzovi od Srebrnoga Lava), Rodendorf (Eltzovi od Bivoljih Rogova) i Kempenich (Eltzovi od Zlatnoga Lava). Kompleks se skladno izgrađivao u različitim vremenskim i stilskim fazama: od romanike preko gotike i renesanse do baroka i historicizma. Danas je poznata turistička atrakcija toga dijela Njemačke i još je u vlasništvu obitelji Eltz, <https://burg-eltz.de/en/homepage> (pregledano 13. siječnja 2023.).
- 39 JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, „Karlo i Ludvina Eltz – nositelji obnove Burge Eltz u 19. stoljeću“, *Peristil*, 60 (2017.), 61–76; Klovićevi dvori, 99–101.
- 40 DRAGAN DAMJANOVIĆ, „Plemstvo istočne Hrvatske i arhitektura“, *Umjetnost slavenskog plemstva: vrhunska djela europske baštine / The Art of the Slavonian Nobility: Masterpieces of European Heritage*, katalog izložbe, ur. J. Najcer Sabljak, S. Lučevnjak, V. Galović, Zagreb, Galerija Klovićevi dvori, 2021., 151.
- 41 JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, „Umjetničke zbirke...“, 81–87.
- 42 IRENA KRAŠEVAC, „Od Društva umjetnosti do Društva umjetnika – prvih sedam desetljeća djelovanja (1868. – 1938.)“, *150 godina Hrvatskog društva likovnih umjetnika*, ur. I. Kraševac, Zagreb, 2018., 101–135.
- 43 JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, „Povijest likovne zbirke valpovačkih vlastelina“... (bilj. 11), 122–123.
- 44 JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, „Moderna umjetnost u zbirka slavenskog plemstva“, *Imago, Imaginatio, Imaginabile: Zbornik u čast Zvonka Makovića*, ur. D. Damjanović i L. Magaš Bilandžić, Zagreb, 2018., 247–265.
- 45 Riječ je o 600 knjiga s potpisom grofice Julijane, a u obiteljskoj knjižnici čine zasebnu cjelinu, s pravom smatranu ženskom riznicom. Dio tog fonda čine klasici svjetske književnosti, rječnici, molitvenici, ali i knjige tzv. trivijalne književnosti, kuharice i slična literatura, među kojima su mnogobrojna djela ženskih autora. Zanimljivo je istaknuti da taj dio knjižnice nije bio muzealiziran nakon Drugoga svjetskog rata, vjerojatno zbog procjene da nije riječ o knjigama vrijednima tog postupka. MARINA VINAJ, IVANA KNEŽEVIĆ KRIŽIĆ, „Knjižnica Prandau – Norman“, *Valpovački vlastelini Prandau – Norman*, katalog izložbe, ur. D. Jelaš i dr., Valpovo – Osijek, 2018., 75.
- 46 JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, „Povijest likovne zbirke valpovačkih vlastelina“... (bilj. 11), 126.
- 47 SILVIJA LUČEVNJAK, O sudbini likovne zbirke obitelji Mailath iz Donjeg Miholjca (neobjavljeni rad).
- 48 Skup je organizirao Muzej Slavonije 17. veljače 2015.
- 49 JASMINKA NAJČER SABLJAK, „Danica Pinterović i muzealizacija zbirke slavenskog plemstva“, *Osječki zbornik*, XXXIV (2018.), 99–106.
- 50 *Donacija Josipa Kovačića: Hrvatske slikarice rođene u XIX. stoljeću*, katalog izložbe, Umjetnički paviljon, Zagreb, 12. – 24. veljače 1988.; Zagreb, 1988.
- 51 ISKRA IVELJIĆ, „Od plemenite dokolice do profesije: žene i umjetnost u Banskoj Hrvatskoj 19. stoljeća“, *Historijski zbornik*, 1 (2018.), 7–44.
- 52 U svojim radovima, koje citiramo u ovome tekstu, Žarka Vujić ustvrdila je da se samo žena plemićkog statusa početkom 19. stoljeća mogla približiti školovanju i umjetnosti, no one nisu poticane da budu ozbiljno predane umjetnosti, nego je umjetnička poduka (crtanje i slikanje, čitanje književnih djela, glazba, ples) bila dio odgoja i habitusa plemkinja u skladu s idejom da umjetnost oplemenjuje i da je važna u odgoju i moralnom stasjanju mladih. Važna funkcija umjetnosti bila je i osposobljavanje za socijalizaciju na visokoj razini. Načitana i glazbeno obrazovana plemkinja lakše bi mogla privući pozornost poželjnog prosca i biti sofisticirana domaćica u prestižnome društvu, obavljajući tako svoju reprezentativnu socijalnu funkciju.
- 53 JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, Likovna zbirka obitelji Eltz (neobjavljeni rad).
- 54 JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, „Levoča – tragom grofovskih obitelji Csáky i Normann-Ehrenfels“, *Valpovački godišnjak*, 25 (2020.), 25–35.

- <sup>55</sup> SNJEŽANA PINTARIĆ, ŽARKA VUJIĆ, „Identificiranje i reprezentiranje povijesnih prostora likovnog stvaranja žena“, *Peristil*, 61 (2018.), 195–211.
- <sup>56</sup> JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, Europski krugovi obitelji Khuen-Belasi – sudbina jedne plemićke zbirke u vrtlogu poraća “Europski krugovi obitelji Khuen-Belasi – sudbina jedne plemićke zbirke u vrtlogu poraća” *Osječki zbornik*, 38 (2023), 17-32.
- <sup>57</sup> <https://opac.elte.hu/Author/Home?author=Pejacsevich+Jol%C3%A1n+%281859-1932%29> (pregledano 13. siječnja 2023.).
- <sup>58</sup> <https://elbidaprojekt.hu/2021/01/a-bodensee-partjairol.html> (pregledano 13. siječnja 2023.).
- <sup>59</sup> JASMINKA NAJČER SABLJAK, SILVIJA LUČEVNJAK, „Umjetničke zbirke...“ (bilj. 6), 116–117.
- <sup>60</sup> LIDIJA IVANČEVIĆ ŠPANIČEK, *Greta Pexider Srića barunica Turković: hrvatska kiparica i slikarica: katalog izložbe*, Požega, 2004., <http://www.dizajnerice.com/about/> (pregledano 13. siječnja 2023.).

## Women in Noble Collections of Eastern Croatia – from Painters to Patrons and Collectors

JASMINKA NAJČER SABLJAK  
SILVIJA LUČEVNJAK

*From the perspective of women's approach to the visual arts, the art collections of the noble families of eastern Croatia offer a number of interesting art historical phenomena. The most important collections in Slavonia were established at the beginning of the 18th century and were enriched until the Second World War, when most of the works of art were transferred to numerous institutions and museum collections throughout Croatia. Provenance research has provided the basis for further research into female portraiture, mostly of members of noble families, and some of the most representative examples are highlighted here. Noble women also (co)created art collections and promoted the*

*development of fine arts. The name of Alvina Countess Pejačević stands out, who together with her husband collected a valuable art collection with a significant number of works by painter and Vienna Academy professor Karl Rahl, who also encouraged the countess to create art. Ludvina Countess von und zu Eltz, Elizabeta (Lila) Countess Pejačević, Amalija (Ilma) Countess Mailáth and Julijana Countess Normann-Ehrenfels were also prominent patrons and collectors of art. More significant works of art were created by Jolanda Countess Pejačević at the end of the 19th century and Greta Baroness Turković in the 20th century.*